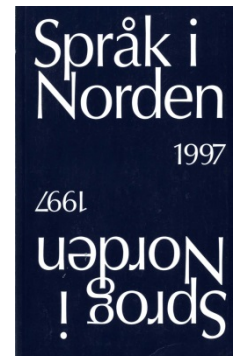

Sprog i Norden

Titel: Fornorsking og norvagsisering. Norsk språkrøkt i 1996
Forfatter: Helge Sandøy
Kilde: Sprog i Norden, 1997, s. 23-42
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Fornorsking og norvagisering

Norsk språkrøkt i 1996

Helge Sandøy

1. Situasjons- og stemningsrapport

Skriv vi lånorda slik dei ser ut i långivarspråket, ser vi at dei er lånt gods, skal Gustav Indrebø ha hevda. Han var ein framstående språkstridsmann frå mellomkrigstida, og han var ein av dei ivrigaste puristane. For han var skrivemåten ein måte å brennemerke lånorda på. Han var ikkje fri for å bruke lånord sjølv, men han ville helst bli kvitt dei, og ønskte ein prosess der ein laga nye norske heimlege utbytingsord. Denne prosessen ville ta litt tid, og imens skulle desse lånorda stå i skammekroken med ein avstikkande skrivemåte. I ei innstilling *Om en del retskrivnings- og sprogsprøsmål* i 1898 argumenterer også forfattarane Aars, Hofgaard og Moe med at ei gruppe lånord ikkje var ønskelege i norsk, og for å gjere det vanskelegare å bruke dei burde desse orda ikkje få norsk skrivemåte.

Det er utan tvil ein logikk i dette resonnementet. I 1996 har vi òg hørt ymt om at Språkrådet burde finne på eit skikkeleg norsk ord for *touch* i staden for å endre skrivemåten til *tøtsj*. Men eg er ikkje sikker på at dei som har argumentert slik i år, har eit like inderleg ønske om å fjerne lånorda or norsk som Indrebø hadde.

Året 1996 blei det året landet vårt fekk oppleve ein språkstrid att. No har det vore stilt så lenge at dét gjorde godt. Det har kanskje gått gjetord også utom landegrensene våre om at Norsk språkråd i januar vedtok å norvagisere vel 50 lånord, dei fleste frå engelsk, dvs. å tillate norsk skrivemåte på dei. Dette terga opp ein del skriveføre nordmenn slik at media for ein gongs skuld fekk språkstoff inn i spaltene sine att. Endatil utalandske medium var oppmøtte i Oslo da dette velkjende årsmøtet blei halde.

Det er ikkje til å unngå at Språkrådet blir litt latterleggjort i denne samanhengen. «Komisk» og «latterleg» er orda som ofte

går att i dei fleire hundre presseutklippa om saka. Det må vi rekne som ein del av det politiske spelet. Det er òg naturleg at dei fleste debattinnlegga er imot vedtaka, for dei som er einige, har jo ingenting å ergre seg over og å skrive om.

Noko som har slått meg med den lånordsdebatten vi har hatt hittil i 1996, er at han er skeiv både geografisk og sosialt. Det meste har foregått i Oslo-prensa, og aller mest i *Aftenposten*. I f.eks. den store regionalavisa på Vestlandet, *Bergens Tidende*, var det eit par presseoppslag om saka, eit lite debattinnlegg som uttrykte skepsis til norvagisering, og ein lengre kronikk for norvagisering. Det er alt som har komme der. Eg har inntrykk av at det har vore tilsvarande i regionalavisa i Trøndelag og andre stader òg. Dette vil ikkje seie at periferien i Noreg er likesæl i dette spørsmålet, for det har ikkje vore ende på alle gongene eg har fått munnlege kommentarar om saka, og eg har fått referat frå mange lærarar som har utnytta saka i norskundervisninga. Det er opplagt mange som har funne ein del morosamt i dei nye og uvande skrivemåtane, men samtidig finst det også forståing for poenget med dei.

Dette var ei kort melding om at det har vore ein interessant *ideologisk* konflikt i landet vårt siste året. Ein rapport bør også innehalde noko om *praksisen* og kvardagsstemninga. Der har det vel ikkje skjedd noko spesielt nytt, for språkrøkta går ikkje i kvalitative sprang. Den er ein sein prosess og fortel om ein seig tradisjon.

Sist helg kjørte eg forbi ein restaurant som hadde sett ut ein plakatkbuikk med teksten: *Dropp inn*. Begge orda var skrivne med dobbel sluttkonsonant, i samsvar med norsk uttale og dei norske prinsippa om samsvar mellom skrift og tale. I år kan sjølv sagt denne skrivemåten vere ein freistnad på ein morosam allusjon til språkdebatten. Men eg trur helst at skrivemåten er heilt umedveten og spontan. Uttrykket *å droppe inn* eller *å droppe innom* er blitt nokså vanleg i norsk kvardagstale, og da skriv ein slik «i tankeløysa».

Vi kan reagere på to måtar på dette: Med å irritere oss over feilen og ev. smile overberande til kunnskapsløysa, likeins som når vi møter *inndoktrinere* og *innstillere* med to n-ar. Eller vi kan bli varme om hjertet når vi ser kor trygge språk-

brukarane er når dei skal gi sitt eige morsmål ei skriftleg form.

Å finne slike skrivemåtar i norsk er inga stor overrasking, og somme av dei orda Språkrådet vedtok norvagisert skrivemåte på i 1996, var nok alt i bruk i ein del av norsk skriftproduksjon. For eksempel står skrivemåten *tomatketsjup* i *Norsk riksmålsordbok*, som kom ut for vel ein generasjon sia (Bind II, Annet halvbind, 1957). I *Norsk-Engelsk ordbok* (Kirkeby 1986) fann eg *sjampanje* skrive med norsk bokstavering, og dette er heller ikkje ei ordbok prega av «rabulistisk» eller radikal språkbruk. Eit interessant tilfelle er dessutan ordet *pistasie*, som ordbøkene fører opp i denne forma. Men i marknadsføring og omtale av «pistasj-is» ser ein aldri anna enn den norvagiserte skrivemåten. Elles er det helst ungdomsbøker som tek i bruk litt «dristige» norske skrivemåtar.

Eg har ingen solide statistiske data om endringar verken i skrift eller tale. Men det skulle ikkje forundre meg om det også siste året er blitt fleire språkbrukarar som seier /matsj/ og /taksi/ for eldre /mætsj/ og /tæksi/.

Som resten av innlegget mitt også vil bere preg av, er ikkje eg pessimist når det gjeld språkrøkt i norsk. Fleire enn eg sit vel med ei kjensle at norske språkbrukarar i dag jamt over har nok så stor forståing for at språket bør vere både folkeleg og norsk. Vi siglar i medvind, i alle fall i svak bris.

2. Historia

Når vi i språkrøktarbeidet har snakka om *fornorsking*, har vi til vanleg fokusert på arbeidet med å lage utbytingsord. Den fleire hundre år gamle purismen har gått ut på det, og i norsk har det aller mest dreia seg om å lage *omsetjingar* eller avløysarord, altså å setje inn *kollisjonspute* for *airbag* osv. Slike forklarande omsetjingar eller omskrivingar har ofte stort hell med seg, særleg om dei kjem raskt og er treffande. Jørn Lund (1991: 132) tvilar på om *ombordstigningskort* kan avløyse *boarding pass* på norsk. Eg ville ha vore meir varsam enn han om eg skulle spå. I dag er begge desse orda i bruk (f.eks. på oppslag på flyplassane), og det same gjeld dei enda nyare glosene *e-mail* og *e-post*, som lever jamsides. For vel ei veke sia hadde nyheitssendinga-

ne i Noreg mye bruk for omgrepa *ferdskrivar* og *taleregistrator*, og det var desse orda som blei mest brukte. Men innimellom hørte vi spesialistar bruke orda *flight recorder* og *speech recorder*. Likevel trur eg dei norske ordformene har gode utsikter så lenge dei er i bruk og er stilistisk umarkerte, og norske massemedium har mange medarbeidarar som viser sympati med denne typen fornorsking. Mange ser dette nettopp som ein del av den formidlingsideologien som dei knyter yrkesbyrgskapen sin til. At vi må leve med ein parallell bruk av ein engelsk og ein norsk term i kanskje nokså lang tid, skal ikkje skremme oss. Også på Island er faktisk situasjonen slik at folk kjenner og bruker både engelske og islandske termar i lengre tid. Eg blir ikkje overraska om det innarbeidde ordet *handout* no etter kvart blir bytt ut med *støtteark* i norsk, og kanskje *overhead* blir bytt ut med *skrifkastar*, og *transparent* med *lysark*. Det «gamle» ordet *trailer* er alt jamt over blitt til *vogntog*.

Men finn vi ikkje treffande omskrivingar, eller dersom den norske termen blir for lang og tung, taper oftare den norske varianten. Dessutan kjem vi ikkje langt i norsk med å prøve å blåse liv i halv- eller heildaude norske ord med å gi dei nytt innhald i motsetning til islendingane som lykkast med f.eks. å kalle telefonen for *sími*, som var eit utdauda ord for «tau». Det er den synkront lettforståelege beskrivinga av omgrepet som har appell til norske språkbrukarar. Det vil eg gjerne tolke slik at det er det pedagogiske og demokratiske poenget i språkideologien som folk har sympati med. Appellerer ein til ein historisk-nasjonal arv, får ein ikkje mye resonnans.

Med ei slik erkjenning av situasjonen må vi akseptere ein del norske ordformer som strengare puristar ville rekne som berre halvgode løysingar. Somme ville vel hevde at ordet *taleregistrator* er berre halvveges norsk, men *registrere* og *registrator* er vanlege ord i norsk i dag.

Eg trur vi også må leve med «verre» tilfelle enn dette. Ein redaktør i eit norsk datablad er svært oppteken av at dataspråket skal ha ei norsk form, og han har gjort framlegg om f.eks. ordet *kyberrom* for *cyberspace* /sai:berspeis/, og han vil bruke *kybersom* førsteledd i ei rekkje tilhørande ord. Fagnemnda i Språkrådet la alle hovuda sine i bløt i over ein time i fjor for å prøve å

finne på eit utbytingsord for det nærliggjande *virtual reality*, men resultatet var magert. Vi følte det nok alle saman i nemnda at vi neppe hadde funne det heilt slåande ordet. Dersom ord av typen *kyberrom* slår igjennom, skal vi setje pris på det, for alternativet er verre!

Norsk språkråd har dei siste åra intensivert arbeidet med dei lånorda vi ikkje kan kvitte oss med, dvs. dei lånorda vi innser vi neppe greier å få innført utbytingsord for. Vi har godteke den språkhistoriske realiteten og gått inn for å tilpasse desse lånorda ortografisk og morfologisk. For å understreke at vi no arbeider annleis enn når vi lagar utbytingsord, har vi omtala dette som *norvagisering*. (Allmennspråkleg er det ein «jålete» term, men fagspråkleg kan han fungere.)

I den siste striden vår om skrivemåten av lånord, altså norvagiseringa, har vi måtta drive eit viktig folkeopplysingsarbeid, nemleg å fortelje at vi har ein lang tradisjon for å norvagisere. Folk har ikkje dei språkhistoriske kunnskapane om at ein i norsk heilt sia 1862 har gjort offisielle vedtak om norsk skrivemåte av lånord. Språkreformatoren Knud Knudsen har æra for å ha førebudd denne første særnorske rettskrivingsendinga på vegen frå dansk skriftmål til norsk bokmål. Ho blei følgd opp av Jonathan Aars i 1866 og i 1885, og også ved dei store rettskrivingsreformene i dette hundreåret har ein teke for seg slike ord. Ved den store rettskrivingsreforma i 1938 blei ca. 150 lånord norvagiserte. Seinare har ein gått etter same linja i fleire omgangar, slik at det til saman er tale om hundrevis av ord som har fått markert sin heimstadrett i språket med ein tilpassa norsk ortografi. Utan slike språkhistoriske kunnskapar reflekterer ikkje folk over at når vi skriv *dusj*, *byråsjef*, *sjåfør*, *sjalu* osv. med norsk bokstavering, er det resultatet av ein medveten norvagiseringspolitikk. Sjølv opplyste menneske treng å bli minte om dette. Lista nedafor vil nok forundre mange, og ho kan tene som ei påminning om den 134 år gamle norvagiseringspolitikken. I dag trur eg alle nordmenn er glade for at vi skriv slik vi gjer, og ikkje er plaga med dei utalandske skrivemåtane lenger. Dei færraste av oss greier å sjå for seg kva bokstavar vi hadde hatt å stri med om skrivemåtane frå før 1862 framleis gjaldt.

***Slik hadde norsken truleg sett ut dersom vi ikkje hadde
begynt med norvagisering av lånord i 1862:***

affaire	concis	identificere	officer
alliance	conclusion	implicere	officiel
annonce	concurrents	impressionist	orthographie
balance	constellation	indicium	paragraph
bureau	consumption	inficere	parallel
cancellie	control	inspection	parcel
caution	corset	inspicere	participium
cancelor	correspon-	interview	passage
centrum	dance	intolerance	pension
ceremonie	costume	introducere	permission
certificat	crucifix	intuition	perron
chaffeur	cylinder	invasion	personificere
chamæleon	czaar	ischias	pfalanx
chance	cølibat	jaloux	philosoph
charakteer	decimal	jargon	photographie
charlatan	dedicere	jongleur	piédestal
charme	deducere	kaleche	placere
check	discussion	kritik	plateau
chef	division	liqueur	plyds
chicane	douche	logis	point
chocolade	eddike	marcipan	princip
cigar	exercere	marsch	procedure
citat	explosion	massage	procent
circulære	ekzem	matrice	procession
citat	elasticitet	medicin	producere
citron	engagement	memoir	profession
civil	etage	menagerie	project
classificere	exempel	merit	protegé
cohæson	extract	milieu	provocere
commu-	expedition	mission	præcedents
nicere	façade	modificere	præcis
compagnon	facit	musicere	præcisere
concentrere	façon	nation	prælat
concept	galoche	neutral	præmie
concession	harcelere	obducere	

præsident	repræsentant	shawl	tolerants
præstere	repræsenta-	skepticisme	tonnage
publicere	tiv	social	transscendent
punch	retouchere	societet	trapez
pædagog	revanche	specialisere	touche
qualificere	revolution	speciel	vacance
ratificere	rubricere	specificere	verificere
recept	rutsche	sphinx	version
recognoscere	ræsonnement	staffage	vezir
reconvales-	sanctionere	station	vice-
cent	schablon	subtraction	viol
reducere	schach	succes	violet
reference	scheich	successiv	violin
reflexion	schema	suffleur	vision
refusion	seance	suggestion	zenith
reminiscent	secund	suspension	æsthetik
renæssance	sergeant	saison	æstimere
repertoire	service	tableau	
replicere	session	terrain	

I januar 1996 vedtok årsmøtet i Norsk språkråd med overveldande fleirtal å norvagisere ca. 50 ord. Desse vedtaka gjekk til Kulturdepartementet, som godkjende dei fleste, men returnerte ei mindre gruppe og bad om ei nærare drøfting. Jamfør listene nedafor.

Ord godkjende av Kulturdepartementet i 1996:

<i>Norvagensert skrivemåte</i>	<i>Utalandsk skrivemåte</i>	<i>Mogleg utbytingsord</i>
enterteinar	entertainer	underhaldar
fait	fight	kamp, strid
faite	fighte	slåst, kjempe
feide	fade	
finisj	finish	
gaid	guide	omvisar
hedde	heade	nikke
innputt	input	inndata
innsidar	insider	
keitering	catering	matforsyning, matlevering
ketsjup	ketchup	
kikk	kick	
klinsj	clinch	
konteinar	container	
overhedd	overhead	skriftkastar
polisj	polish	poleringsmiddel
pønkar	punk	
pønkar	punkar	
seif	safe	pengeskap, sikker(t)
seife	safe	
sjampanje	champagne	
sjarter	charter	
sjåk	choke	
skript	script	
skup	skoop	
skvåsj	squash	
streit	straight	
sørvis	service	teneste
taime	time	
tøtsj	touch	
utputt	output	utdata
utsidar	outsider	

Ord i «retur» frå departementet:

fansy (fancy)	snaks (snacks)
kampe (campe)	taksi (taxi)
kampus (campus)	rusj (rush)
karavan (caravan)	boke (booke)
matsj (match)	sprei (spray)
ransj (ranch)	displei (display)
sjabby (shabby)	pes (pace)
snakkbar (snackbar)	

Ord som Språkrådet vedtok i 1996, og som ikkje treng godkjenning i departementet, er: hipp, kaps, rafte, rapp, rappe, streit, streite.

Når vi i dag prøver å arbeide meir systematisk med norvagisering, vil det vere nyttig å analysere tradisjonen vår for lånords-tilpassing for å avgjere *korleis* vi skal norvagisere. Det skal vi komme tilbake til nedafor. Først skal eg dra fram nokre av argumenta frå den debatten som gjekk på *om* vi skulle norvagisere.

3. Argumenta for og mot norvagisering

3.1. Politiske

Tidleg på 1900-talet blei det altså argumentert med at dersom ein ønskjer å hindre at språket tek opp lånorda som trengjer på, vil det å skrive dei på utalandsk, brennemerke dei. Dette gjer nok at i alle fall dei som støttar denne ideologien, lettare blir oppmerksame på kva ord dei bør unngå i vørdsla språkbruk.

Om ein derimot når fram til dei som ikkje alt støttar ideologien, er ei anna sak. Ingen har kunna påvise at bokstaveringa påverkar kva ord som lettast blir aksepterte i språket. Ord som *ingeniør* og *restaurant* har neppe stilt med handikap i språkutviklinga. Brennemerkingsideologien har få tilhengarar i dag. Dei som ikkje vil norvagisere *pub* og andre ord, ønskjer eigentleg ikkje å bli kvitt orda. Somtid fører dei derimot fram ein argumentasjon om at dette er ein måte å halde oppe eit internasjonalt fellesgods på, og at desse orda og skrivemåtane vil auke forståinga over landegrensene. Tilhengarane av norvagisering

legg større vekt på det folkeleg-demokratiske idealet: at språket skal vere lett å lære og bruke for alle i samfunnet. Utalandske skrivemåtar er ei sperre, for dei kompliserer forholdet mellom skrift og tale.

3.2. *Strukturlingvistiske argument*

For språkvtarar er vel dei strukturelle argumenta dei mest innlysande, og eg går ikkje mye inn på dei her. Men eg har lyst å minne om at språket finn seg i at språkssystemet blir forandra. Strukturargumentet fører altså ikkje til ein absolutt konservatisme. Det teoretiske og strukturlingvistiske poenget går ut på at språket må vere systematisk oppbygd, og i praksis viser det seg også at språkbrukarane spontant gjer noko med strukturen i lånorda for å oppnå systemtilpassing. Det er dermed mogleg å resonnerer slik at vi som språkrøktarar hjelper språkbrukarane dersom vi støttar opp om ein mest mogleg stabil språkstruktur. Di klårare denne strukturen er, di lettare reagerer språkbrukaren spontant på lånorda, for språkkjensla løyser lettare dei strukturelle vala i tilpassingsprosessen. Har språkbrukaren ei eintydig kjensle for kva som hørest norsk ut, vil eg rekne det som ein fordel.

I norsk språkhistorie er det svært lite som er endra i den tradisjonelle språkstrukturen pga. lånorda. Vi må rettnok akseptere fonemet /ai/ i dag, for det er svært frekvent i lånord. Elles har vi neppe fått noko nytt fonem i språket vårt av den grunn. Fonologisk har vi fått endra nokre fåe distribusjonelle mønster, for dei fleste dialektane ville neppe hatt *d* etter lang vokal utan at dei hadde fått slik *d* inn med lånorda. (Jamfør uttalen /nådig/.) Morfologiske endringar pga. lånorda er det heller ikkje lett å peike på. Rettnok har Språkrådet godkjent fleirtalsformer utan endingsallomorf i ord av typen *pins* - *to pins*, men *to pins* er finst som alternativ. I nynorsk er former som *to pins* obligatorisk. Den morfologiske tilpassinga er så sterk i norsk at vi har problem med å få folk til å bøye tradisjonelle latinske fremmedord av typen *museum* etter den vedtekne norma. Den folkelege bøyinga av det er *museumet* for *museet* og *museuma* for *musea*. Stabiliteten i talemålet er altså jamt over større enn i normert skriftmål.

3.3. Sosiolingvistiske argument

Det sosiolingvistiske argumentet kan gå på at det ikkje skal vere eit prestisjespørsmål å vite korleis ein skal stave *jogurt* eller uttale *taksi*. Derimot er det eit gode om vi kan hjelpe folk til å kjenne seg trygge i omgangen med språket, og å få dei til å oppleve at deira språk er like godt som andre sitt.

Dette er jo egentleg eit forsvar for politiske verdiar, men eg rubriserer argumentet under sosiolingvistikk, for det viser til den funksjonen språket kan ha som gruppemarkør. Å ta i bruk lånorda er ofte ein gruppemarkør, for det kan gi prestisje. Men også etter at desse lånorda er blitt allemannseige, kan det vere eit prestisjespørsmål å greie å uttale og bokstavere dei rett. Ei vanskeleg og fremmend form på orda effektiviserer dei som gruppemarkørar, dei demonstrerer da tydeleg at brukarane også meistrar eit fremmendspråk. Når vi normerer i Norsk språkråd, har vi høve til å bryte ned denne prestisjefunksjonen. Bokstaveringa mistar da snobbeverdien sin. Da blir det ikkje lenger pinleg å vise fram handlelappen – for slik det no er, blir nok namn på ymse vareslag skrivne gale, f.eks. på *yoghurt* og *bayonne-skinke*.

3.4. Pedagogiske argument

Som vanleg blir det pedagogiske argumentet brukt både for og mot ei rettskrivingsendring. *For*-argumentet går på at ein norvagensert skrivemåte vil styrkje det prinsipielle samsvaret mellom tale og skrift, dvs. at språkbrukaren i svært stor grad skal kunne slutte frå uttalen til skriftbiletet.

På hi sida blir det så drege fram at det kan verke forvirrande å skulle skrive eit ord på éin måte i norsk og på ein annan i engelsk, f.eks. *rush* på engelsk og *røsj* på norsk. Kulturdepartementet har i brevet sitt til Språkrådet kommentert «at nordmenn får stadig større språkkunnskaper i engelsk, og at det derfor må vurderes om det er hensiktsmessig at velkjente engelske ord har ulik skrivemåte i engelsk og norsk.» Dette er eit svært relevant spørsmål. Men vi må ikkje gløyme det faktumet at engelsk og norsk allereie har fullt opp av slike likskapar og småforskjellar som vi må lære å meistre. Og i eit anna perspektiv er det jo slik at det er denne likskapen som gjer at det er nokså lett for oss å

lære engelsk. Vi er vane med både at same orda har same skrivemåte, men ulik uttale, som i *land* uttalt /lænd/ og /lan/, og at same orda har same eller nesten identisk uttale, men ulik skrivemåte, som i /ʃɔk/, skrive *shock* på engelsk og *sjokk* på norsk. Når vi har lært ein del av språket, har vi jo gjennomskoda ein del av systematikken, slik at vi f.eks. intuitivt veit at engelsk ikkje har skrivemåtar med *kk*, norsk ikkje med *ck*, og engelsk vil svært sannsynleg uttale *a* som /æ/ framom *nd*, osv., osv. At vi da tek steget over frå å skrive *gear* til å skrive *gir*, frå *service* til *sørvis* osv., vil berre seie at vi føyer desse orda inn i det store mønsteret av ord som er dei same i dei to språka, men uttalte eller skrivne litt ulikt. Ein kan altså like godt hevde at vi heller blir støøre i å skilje mellom norsk og engelsk om vi held oss til konsekvent «norsk bokstaving» i norsk og «engelsk bokstaving» i engelsk.

3.5. Argument om det nordiske

Det er blitt framheva fleire gonger i den norske debatten at norsk på denne måten vil skilje seg frå dei andre nordiske språka. Det er sikkert meint dei *skandinaviske* språka, for det er berre svensk og dansk ein i praksis jamfører med. Dette er eit problem som vi tek alvorleg, og som vi er pålagde å ta omsyn til i arbeidet i Språkrådet. Den nordiske språkfelleskapen har stor verdi både kulturelt, politisk og økonomisk.

Korleis skal vi så handtere dette prinsipelle spørsmålet? Eg vil sjå det slik at så lenge det dreiar seg om prinsipielle standpunkt, må kvart språk stå på eigne føter. Når spørsmålet derimot dreiar seg om berre tekniske løysingar, bør det fellesnordiske vege tungt. Ingen kritiserer purismen i islandsk og færøysk med at desse to språka gjennom denne politikken skil seg enda meir frå skandinavisk. På same måten må vi i norsk også stå fritt til å føre ein annan språkpolitikk enn f.eks. danskane gjer. Det får bli deira sak om dei vil halde fram med å skrive f.eks. *intervju* på engelsk. Men i dei tilfella ein i norsk, svensk og dansk ønskjer å norvagisere, sveisere og danifisere same orda, bør det diskuterast om vi kan komme fram til same løysinga – for da er vi komne over til det tekniske spørsmålet.

Kulturdepartementet har spurt Språkrådet om norvagise-

ringa kan svekkje den felles nordiske språkforståinga. Ettersom det her er mest tale om ortografien, kan vi halde oss til skriftmålsforståinga. Da har vel spørsmålet frå departementet noko for seg, ettersom det blir fleire skrivemåtar som skil dansk, svensk og norsk skriftmål. Men vi bør kanskje ikkje overdrive dette momentet likevel. Når ein nordmann les dansk, forstyrar det litt at *interview* er bokstavert på engelsk, men vi forstår ordet fordi vi kan ein del engelsk. Ein danske vil på si side bli forvirra av den norske skrivemåten *intervju*, men han skal kunne gjette seg til tydinga ettersom skrivemåten svarer så godt til hans eigen uttale av same ordet. Det er altså denne typen forskjellar det her er tale om. Eg trur ikkje ein kan leggje meir vekt på desse forskjellane enn på andre prinsipielle forskjellar i bokstaveringa av språka våre. Dessutan blir det paradoksalt om det er engelske ord og skrivemåtar som skal halde oppe «den nordiske fellesskapen». Kulturdepartementet peikte faktisk sjølv på i eit brev i 1984 at «hensynet til en best mulig tilpassing til norsk ofte bør gå foran ønsket om nordisk fellesnormering».

3.6. Skal offisiell normering gå føre eller følgje etter skriftmålsutviklinga i samfunnet?

Den konservative sida innafor bokmålsleiren, altså det vi kallar riksmålsfolk, held sterkt på argumentet om at offisiell normering ikkje skal gå føre, men heller vente for å sjå kva som vinn fram i den skriftlege praksisen. Heile argumentasjonen byggjer på ei førestelling om at språket har eit eige liv der ute i samfunnet som vi skal respektere. Omgrepet den «frie sprogutvikling» er ein del av desse førestellingane.

Eit motsvar til denne argumentasjonen er at det ikkje er meir fri språkutvikling om synsarane i avisredaksjonane avgjer skrivemåtane enn om språkvtarane i Språkrådet avgjer. Avgjerdene i normeringsprosessen, anten dei skjer i Språkrådet eller i visse grupper av skriftmålsbrukarar, treng vi ikkje å mystifisere. Dei er alltid eit resultat av eit dynamisk spel mellom ideologiar og politiske krefter, og dei fortel ikkje om nokon fridom.

Vi kan også stille spørsmålet slik: Når elevar skriv spontant lånord etter den norske uttalen, skal dei da bli stoppa av lærara-

ne? Dersom ein som sender inn eit brev til avisa, skriv *dropp inn*, skal redaksjonen da rette opp det til *drop in*? Det er jo dette som skjer i dag både i skolen, i avisredaksjonane og i forlagshusa. Inntil Språkrådet og departementet slår fast at *dropp inn* er akseptert i norsk rettskriving. Etter dette resonnementet kan vi spørje: Når har vi den friaste språkutviklinga? Før eller etter at dei offisielle normerarane har gripe inn?

Siste rådet (1992-96) har vurdert det slik at med å gå litt føre i offisiell normering kan ein styrkje eksisterande tendensar i tilpassingsprosessen i både skrift og tale. Norvagiserte skrivemåtar kan altså hjelpe fram ein fast norsk uttale. Det vil seie at om vi går over til å skrive *matsj* med norsk bokstavering, kjem fleire til å gå over til å uttale ordet med norsk a-lyd. Osv.

4. Løysingsmåtar

Da departementet returnerte dei 15 orda, melde det ifrå om at det ønskjer seg ei meir prinsipiell behandling av lånorda, både når det gjeld *kva* ord som skal norvagiserast, og *korleis*.

I fagnemnda i Språkrådet siste perioden har ein ønskt det same, for studerer ein lista over normerte lånord dei siste 30 åra, vil ein oppdage at det ikkje er nokon konsekvens i dei:

Nyare vedtak om lånord (men før 1996)

1966: teip	skuter el. skooter
1969: design	sponsor
1973: flippover	1978: essay
slippover	pikkels
stripp	sleid el. sleide
1974: acre	1979: jus
kei el. kjei	1980: brotsj (før: brosj)
overall	1981: skanne
panty	chips
tips	1982: drawback
triks	fastback
1975: cereal	comeback
frilans	1983: weekend
1976: drik(k)s	western

feedback	prosjektør
1984: falanks	sjanger el. genre
citer el. siter (før: sitar)	1985: sjablon el. sjablong
lasagne	1987: punkar
projektor el.	1989: skannar
	1991: scone el. scones
	fan, koll.: fans

Fagnemnda har dei siste åra prøvd å finne eit system i dei lånordstilpassingane som alt er gjennomførte, og som er aksepterte i allmennspråket. Vi kan sjå på lånorda (neologismane) med lingvistiske vitskapsauge og tenkje oss at det er ein del av den menneskelege språkevena vi studerer når vi analyserer korleis lånord blir tilpassa språksystemet. Vi tenkjer oss altså at språkbrukarane eller språksamfunnet følgjer ein innebygd systematisk strategi.

Eg skal illustrere noko av dette med å kommentere prinsipp som indirekte går fram av vedtaka frå 1996, og samtidig vil ein sjå kvar største problema ligg.

Prinsipp ein kan tolke ut av dei godkjende orda:

Leksikalsk:

G1. Attkjennelege ledd blir skrivne som dei tilsvarende norske orda: overhedd, innputt, utputt, innsidar, utsidar

Konsonantar:

G2 ¹ . c [k] > k	klinsj, konteinar, skript, skup
G3. c [s] > s	sørvis
G4. sh, ch [ʃ] > sj	finisj, polisj, klinsj, skvåsj, sjampanje
G5. ch, tch [tʃ] > sj-, -tsj(-)	sjåk, ketsjup, tøtsj
G6. ck [k] > kk	kikk
G7. gn > nj [nj]	sjampanje

¹ Framom teiknet ?>? står den utalandske – oftast engelske – skrivemåten og ev. uttalen. Bak teiknet står den norvagenserte skrivemåten og ev. norsk uttale.

Vokalar:

G8.	oo > u [ʊ]	skup
G9.	u [ʌ] > ø [ø]	pønkn, pønkar (NB: 1987: punkar)
G10.	er [ə:] > ø [ø]	sørvis
G11.	ai, aigh, a [ei:] > ei [ei:]	konteinar, enterteinar, keitering, feide, seif, seife, streit
G12.	igh, i, ui [ai:] > ai [ai:]	taime, fait, gaid
G13.	Trykklett -er [ə] > -ar	enterteinar, konteinar, innsidar, utsidar (Gjeld nynorsk.)
G14.	ea [ɛ] > e [e, ɛ]	hedde, overhedd

Problema i «retur»-orda:

R1.	a [æ] > a [ɛ, æ, a]	fansy, kampe, kampus, karavan, matsj, ransj, sjabby, snakkbar, snaks, taksi
R2.	u [ʌ] > u [ø, ʊ]	rusj (Jamfør G9.)
R3.	ay [ei:] > ei [ei:, ai:]	sprei, displei (Jamfør G11.)
R4.	a [ei:] > e [e:, ei:]	pes
R5.	Attkjenneleg ledd:	boke (Jamfør G1.)

Leksikalske prinsipp

Det leksikalske prinsippet om attkjennelege ledd er eit velkjent prinsipp frå spontan og folkeleg tilpassing. (Når begge/alle ledda (jf. *inn-sid-ar*) eller heile ordet (jf. *boke*) er attkjenneleg, talar ein òg om *omsetjingslån*.)

Språkrådet har møtt motstand i departementet på eitt ord, jf. R5. Den lange o-en i *boke* er nemleg knapt brukt i norsk tale, slik at Språkrådet har her lagt stor vekt på å gå føre i utviklinga og å påverke uttalen. (Vi har òg hatt i tankane at svensk *boka* kunne støtte denne utviklinga.)

Prinsipp for konsonantismen

Konsonantendringane er nokså sjølvsgade, når ein først endrar skrivemåten. Eit lite problem er *ch* med uttalen [tʃ], dvs. med affrikat i engelsk. Der finst det litt variasjon i norsk talemål, for

somme seier f.eks. /çɔ:k/ for engelsk *choke*. Men løysinga vi har valt med *sjåk*, kan sjå ut til å representere det mest utbreidde mønsteret, der *ch* blir endra til *sj* i framlyd. Inne i ord og i slutten av ord blir uttalen /tʃ/, som vi bokstaverer *tsj*, jf. *ketsjup* og *tøtsj*. Frå før er desse mønstra praktiserte i lånorda *sjekk* og *kløtsj* av *check* og *clutch*.

Prinsipp for vokalismen

Å finne rette vokalane til lånorda er ikkje alltid like enkelt, men mønsteret er at vi tek den norske vokalen som ligg nærast engelsk uttale. Det gjeld først og fremst der skrivemåten og uttalen i engelsk sprikjer mye, f.eks. i *gaid*, *hedde*, *skvåsj*, *trål* og *tøff* for engelsk *guide*, *head*, *squash*, *trawl* og *tough*. Her kan det ikkje vere aktuelt å uttale etter bokstavane i engelsk.

Det same gjeld òg der engelsk har diftongen [ai], som i *time* og *faite* av engelsk *time* og *fight*. I dag har norsk språk i praksis akseptert diftongen *ai*. For nokre generasjonar sia var ikkje *ai* ein norsk diftong, og derfor ser vi at eldre lån ofte har diftongen *ei*, som f.eks. *å teite* (eng. *tight*), mens det nye ordet *tights* blir uttalt som /tai:ts/ på norsk.

Der engelsk har skrivemåten *ai*, men uttalen [ei:], skriv vi *ei*, som i *konteinar* og *enterteinar*. Det verkar inkonsekvent når departementet returnerer *sprei* og *displei* (i R3), for vi i fagnemnda var ikkje i tvil om at *ei*-uttalen dominerer. Men det får vi no kanskje høve til å teste empirisk før vi sender svar til departementet.

Så kjem vi til dei to store problema: engelsk kort [ʌ] og [æ], skrivne *u* og *a*. Uttalen med *ø* dominerer i *røsj*, *pøbb*, *pønkn* osv., og fagnemnda ville satse på *ø*. Årsmøtet i januar var inkonsekvent ved å godta *pønkn*, men omgjere *røsj* til *rusj*. Departementet returnerte så det ordet, jf. R2. At normeringa i desse orda er vanskeleg, kjem òg tydeleg fram av at Språkrådet i 1987 vedtok skrivemåten *punkar*, i 1996 fekk det ordet omgjort skrivemåten til *pønkar*. Ein del normerarar meiner altså at *ø*-en er vegen å gå, men tvilarane er mange, og dei vågar å satse på at den bokstavrette uttalen med *u* sigrar, som i svensk. Bokstavrett uttale der den engelske skrivemåten ligg til rette for det, har ein viss tradisjon i norsk. Sjølv ikkje *nylon* gjekk til

/nai:len/; her var det den bokstavrette uttalen /ny:løn/ som vann etter ein periode i etterkrigstida med vakling.

Når det gjeld engelsk [æ], valde også fagnemnda strategien med bokstavrett uttale, fordi det her finst så mange eksempel på at *a*-uttalen faktisk har vunne fram. I mellomkrigstida streva folk med å uttale *jazz*, og dei prøvde seg med både *djess* og *sjess*. I dag er uttalen *jass* einerådande. Vi finn ei heil rad av desse orda i dag: *hasj*, *take*, *krakk*, *faks* osv. Desse har fått fast *a*-uttale. Somme nyare ord har skiftande vokal, men er truleg på veg til ein uttale med *a*: *band*, *krasj*, *sjabby*, *taksi* og *matsj*. Dersom vi kan styrkje denne tradisjonelle strategien, løyser vi nemleg eit ortografisk og fonologisk problem, ettersom uttalen i den første vaklande fasen ser ut til å ta ulik retning i dialektane. Somstad uttalar ein første vokalen i *taxi* og *tagge* som kort *e* slik at dei to orda rimar på «*seksi*» (= *sexy*) og *legge*, andre stader er uttalen opnare, slik at ein skrivemåte med *æ* ville vere meir nøyaktig. Dersom uttalen med *a* vinn fram, slepp ein unna valet mellom desse to skrivemåtane. Dessutan er ein eventuell skrivemåte med *æ* inga opplagt god løysing, for skriftmåla våre unngår bokstaven *æ* der lyden er kort og ikkje står framom *r*, slik at det vil vere noko avstikkande i eit skriftbilete som f.eks. *tæksi* og *tægge*.

Ingen kan spå korleis det går med orda Språkrådet har foreslått norsk skrivemåte på. Somme vil kanskje kort og godt forsvinne att i norsk. Andre vil truleg følgje den tradisjonelle vegen over til *a*-uttale, og atter andre kjem kanskje til å bryte med tradisjonen og feste seg med ein *e*- eller *æ*-uttale. Det siste vil kanskje gjelde ord som blir verande i slangen og lågstilen. Men Språkrådet har i alle fall prøvd å gjere noko med situasjonen med å tilrå gode løysingar slik at vi ikkje får altfor stor avstand mellom uttale og skriftbilete. Språkrådet har valt å styrkje ein tradisjonell lånestrategi som har fungert ved spontan tilpassing. Og kanskje det hjelper oss at svensk så konsekvent brukar *a*-uttale i desse same orda?

Her har departementet igjen reagert på at Språkrådet vil gå så fort fram (jf. R1); det har ikkje hatt sans for at vi har vilja vise veg i tilpassingsprosmåla.

Eg kan til slutt ta med at nynorsken har valt å bruke den

trykklette stavinga *-ar* i *konteinar*, *enterteinar* osv. Det er fordi dette opphavlege nomen agentis-suffikset viser seg å vere så produktivt, og det spreier seg også til gamle ord som før hadde utgang på *-er*. Denne *ar*-stavinga står altså trygt på folkemåls grunn.

«Dobbel strategi»

Dette får greie seg som illustrasjon på korleis vi har arbeidd i Norsk språkråd siste åra. Det var ikkje alle som trudde departementet ville godkjenne så mye som det gjorde, så vi får tolke svaret derifrå som ein siger. At noko kom i retur, gir oss høve til å komme tilbake med ein meir systematisk gjennomarbeidd politikk. Ein kan tolke brevet frå departementet slik, og departementet vil no finansiere eit utgreiingsarbeid om saka.

Uvissa om kva som har framtida for seg når det gjeld lånorda, har òg gjort at Språkrådet slettes ikkje har gitt opp å framheve avløyсарorda eller dei tradisjonelle orda med same tyding. Ein ser altså gjerne at folk bruker ord som *tinge/bestille* for *bøke*, *kamp* for *matsj* osv. Ein del lånord har før vist seg å vere døgnfluger, og dei tradisjonelle orda fortener derfor støtte. Men ingen kan dirigere kva ord som skal overleve; derfor er det rett å satse på ein «dobbel strategi». Det nestbeste er nemleg heller ikkje å forakte.

Det er svært skiftande kor lang tid det kan ta før endringane slår igjennom. Suksessord sigrar på 10 år, som f.eks. skrivemåten *sjanger* (frå 1984) for *genre*. Men oftast må ein vise tol og vente kanskje ein generasjon eller to. For eksempel heldt *Aftenposten* på skrivemåten *chance* heilt til 1993. Da hadde vanlege nordmenn skrive ordet med *sj* eit par mannsaldrar alt. (Skrivemåten blei endra i rettskrivinga i 1938.)

I 1904 ironiserte språkvitaren Johan Storm over at «nystavarane» var så inkonsekvante, og at dei ikkje torde å foreslå ny skrivemåte på *bureauchef*. Seinare har forslaget komme, rettskrivinga har vist veg, og «det levende liv» har følgt etter. Ingen *byråsjef* i dag er fornærma av måten tittelen hans eller hennar er skriven på.

Språkrådsvedtaka i 1996 representerer ingen tvang, for alle orda med ny stavemåte kan òg framleis skrivast på «gamlemå-

ten» (dvs. på engelsk). Vi ønskjer altså ikkje å provosere konservatismen. Det kunne vere dårleg taktikk. Men vedtaka er ei markering av at ein ønskjer å styrkje tradisjonen med norsk uttale og skrivemåte av lånorda. Om Språkrådet ikkje gjorde eit slikt vedtak, ville det vere ei bremse på denne tradisjonen, for da måtte lærarar og forlagskonsulentar rette til engelsk når dei møtte norske skrivemåtar på ord som er blitt norske kvardagsord.

Litteraturliste

- Knudsen, Trygve, Alf Sommerfelt og Harald Noreng 1957. *Norsk riksmålsordbok. Bind II. Annet halvbind*. Oslo.
- Kirkeby, W. A. 1986. *Norsk-Engelsk ordbok*. Oslo.
- Aars, J., S. W. Hofgaard og M. Moe 1898. *Om en del retskrivnings- og sprogspørsmål. Redegjørelse til det kongelige departement for kirke- og undervisningsvæsenet*. Kristiania.